

СІМ ЧУДЕС КВАНТИТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ (ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

С.О.Швачко, О.І. Єгорова

У статті розглядаються сім віх – «сім чудес» становлення та функціонування дименціональної (вимірювальної) парадигми дистантних мов. Питання категоризації та концептуалізації вивчаються у дискурсі сучасної методології.

Ключові слова: кількість, квантитативна лексика, мезуративи, етимологічні витoki, лексикалізація.

Об'єктом даного дослідження є становлення дименціональної лексики дистантних мов. **Предметом** – аналіз її основних віх генезису. **Актуальність** теми зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення системно-функціональних параметрів номінацій іманентних мовних систем, до осмислення методологічних питань концептуалізації та категоризації. У роботі вимірювальна лексика вивчається на матеріалі основних векторів термінологізації та детермінологізації, фокусується увага на семи етапах її еволюції – «семи чудесах», а саме: предметність значення, непередметність значення (визначена кількість), невизначена кількість (процес детермінологізації) з якою пов'язана метафоричність (десемантизація кількісного аспекту), семантична атракція, епідигматика, соціалізація (канонізованість).

Одними з основних категорій діалектики є категорії якості та кількості. Розрізняють два основних види кількості - «зчисленна» (дискретна), як така, що може бути поділена на складові частини, що утворюють множину та піддаються рахунку, та «вимірювальна» (недискретна), як така, що у силу своєї природи корелює з вимірюванням [1, 164]. Лише дискретні предмети безпосередньо піддаються лічбі, речовини піддаються лічбі лише за умови їх попередньої дискретизації за допомогою одиниць виміру, пор. укр. *два яблука*, але *три літри бензину* [2, 138] Таким чином, у план змісту категорії кількості входить поняття множини (дискретна кількість) та поняття міри (недискретна кількість).

Категорія кількості, як будь-яка логічна категорія, знаходить своє відбиття у мові на морфемному, граматичному, лексичному, фразеологічному та інших рівнях і підрівнях. Кожний мовний рівень породжує певну категоріальну систему і кожна з них по-своєму співвідноситься з категорією кількості [3, 121].

Мова - найважливіше знаряддя мислення, засіб категоризації когнітивних пошуків. Це стосується й категорії кількості, де число та міра, виконуючи функції обчислення та вимірювання, є метакатегоріями (метамовою) [4, 5].

Семантичний континуум мовного поля кількості репрезентується фоновими семами числа і міри [5, 9]. Основним засобом вираження дискретної кількості на лексичному рівні визнається числівник, домінантне слово лічильної системи [6, 12]. Кожний елемент цієї системи називає дискретні множини. Вивчення категорії кількості тісно пов'язане з категоріями числа та міри.

Міра, як кількість, оточує, супроводжує нас на кожному кроці діяльності. Мірою називається якісно-визначена кількість, з якою пов'язане наявне буття і певна кількість. Міра, як єдність якості та кількості, тим самим і є довершене буття [7, 257]. Будучи пов'язаною з категоріями якості та кількості, категорія міри дозволяє визначити характер, ступінь, величину кількісних змін в якісно визначеному предметі або явищі.

Зародження найпростішої господарської діяльності вимагало вміння будь-якої, принаймні самої грубої оцінки кількості предметів. До появи цифр або букв, що використовувалися як цифри, люди рахували на пальцях, за допомогою каменів, раковин, зарубок, вузлів та ін. Метазнак «рахувати» утворився від латинського слова *calculus* - «камінець». Використовуючи предмети довкола себе, людина почала вимірювати. Вимірювання – це один із способів пізнання. Наукові дослідження

супроводжуються вимірюваннями, що дозволяють встановити кількісні відношення та закономірності явищ, що вивчаються. Д.І. Менделєєв влучно зазначив: «Наука починається з тих пір, як починають вимірювати; точна наука немислима без міри» [цит. 8; 43-44].

На сучасному етапі ми маємо декілька систем вимірювання, які становлять неабиякий інтерес для лінгвіста, адже слова міри і ваги підлягають трансформаціям у мові, зазнають процесів термінологізації та детермінологізації під дією лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів.

Минуло багато тисячоліть з тих пір, як людина почала вимірювати. Вимірювання стало необхідним, коли люди почали будувати, орати, виробляти предмети повсякденного вжитку. Ще з давнини за одиницю виміру люди приймали те, що знаходилося навколо них. Так, каміння, зерна могли виступати мірою ваги; палка, рука або палець – мірою довжини; пуста шкаралупа кокосового горіха – мірою ємності рідини або сипких тіл. У різних куточках світу люди використовували схожі міри, пор. англ. *span* – нім. *Spanne* – ісп. *palmo* - рос. *пядь*; англ. *ell* – нім. *Elle* – ісп. *codo* - укр. *лікоть*; англ. *neil* – нім. *Nagel* - укр. *вершок*; англ. *fathom* – нім. *Klafter* – ісп. *braza* - рос. *сажень* и т.д.

Перше чудо вимірювальної лексики асоціюється з висхідними витоками, етимологією квантитативів, їх предметністю. Основною моделлю утворення слів-вимірювачів став метонімічний переніс назв, що позначали частини тіла, ділянки землі, речі домашнього побуту та ін. (пор. англ. *ell*, *nail*, *fathom*, *foot*; рос. *локоть*, *вершок*; укр. *п'ядь*, *сажень*), земельних ділянок (англ. *acre*, *hide*, *furlong*), знарядь праці (англ. *yoke*, *perch*, *rod*; рос. *топорище* (*рукоють топора*), *ужище* (*веревка*), *колы*; укр. *плуг*.), посуду (англ. *ton*, *bushel*, *pint*; рос. *бочка* (*кадь*), *штоф*, *кружка*; укр. *чарка*, *кварти*; лат. *amphora*, *urna*, *congius*).

При типологічному аналізі вимірювальної лексики дистантних мов виділяється група слів антропометричного походження. Так, на Русі довжину та відстань міряли п'ядями, ліктями, сажнями, вершиками, верстами та аршинами [9, 180-182]; площу вимірювали ланами, моргами, десятинами, квадратними аршинами, сажнями та верстами. Крім того, використовувалися й міри, що не визначалися математичною точністю. Люди й досі вимірюють сипкі речовини *жменями* («долоня й пальці в зігнутому стані, що дає можливість тримати в них покладене, насипане і т.д.» [10 т.2, 537]) та *пригорцями* – «складеними напівзігнутими кистями рук» [10 т.7, 598]. У вимірювальній парадигмі використовується й такий вимірювач антропометричного походження як *ніготь*, що ще раз підтверджує широке використання руки у практиці вимірювання.

У англійській мові існують аналоги українських та російських вимірювачів, такі як *span*, *ell*, *foot*, *fathom*, *neil*, а також квантори типу *armful* та *handful*. Проте не менш цікавим є зооморфний компонент у парадигмі досліджуваних слів. Наприклад, *hogсhed* (англ. *hogshead* — голова кабана) — це міра ваги та виміру об'єму рідини, що етимологізує назву дерев'яних барил розміром з голову кабана. Одиниця виміру *hogсhed* залежить від того, саме що вимірюється [11]. Як правило, *hogсhed* використовували для позначення об'єму різноманітних слабоалкогольних напоїв – пива, еля та сидру. Мабуть, саме через це авторка «Гарі Поттера» вирішила у містечку Хогсмід (*Hogsmeade*) розмістити паб під назвою «Хогсхед» [24] («Кабаняча голова»).

Треба зазначити, що й лічильні слова, й вимірювачі володіють спільною з числівниками квантитативною функцією [12, 53]. Так, значний прошарок вимірювальної лексики первісно асоціювався з числівниками. У тих випадках, коли слова міри і ваги походять від числівників (пор. англ. *hundredweight*, рос. *десятина*, укр. *осьмуся*, нім. *Zentner*), у їх структурі не етимологізується предметне значення. Пор. англ. *dozen*, яке було запозичене у середньо англійський період із латинської мови через французьку. Форми слова *dozen* можна виявити у старофр. *dosaine*, лат. *diuoddecim*, нім. *Dutzend*, укр. *дюжина*. *Dozen* походить від числівника *duo* «два» і

decim «десять», які за адитивним принципом утворили слово зі значенням «дванадцять». На відміну від інших слів лічби *dozen* набуває форму порядкового числівника *dozenth* [8, 34]. В українській та російських мовах існує й таке поняття як *чортова дюжина*, що уособлює собою число тринадцять (у повір'ях – нещасливе число). Рідше в українських традиціях використовується вимірювач *тузін* (пол. *tuzin* > чес. *tucet* > нім. *Dutzend* > фр. *douzaine* > лат. *duodezium* [13 т.5, 670]), який за своєю природою є повним еквівалентом *дюжини*: пор. укр. *На іменини ви одержите від мене в подарунок цілий тузін чарок* [25, 170].

На Русі довгий час використовувалися міри сипкого у *четверть* (*чвертка*), що у свою чергу складала 2 *осьмини*, а *осьмина* у свою чергу 4 *четверика*. Крім того, у Західних частинах України використовувалася міра *гальба* (від. нім. *Halbe* - половина), згадка про яку залишилася лише у діалектах зі значенням «півлітровий кухоль».

Серед вимірювачів числівникового походження, що функціонували та продовжують функціонувати у сучасній англійській мові виділяється група з латинськими коренями. Так, вимірювач *quarter* прийшов у англійську мову через старофранцузьку *quartier* з латинської *quartarius* у значенні «чверть, четверта частина». Контрастивний аналіз вимірювальної лексики свідчить про те, що *кварта* була відома й широко використовувалася на Русі поряд з іншими мірами: Пор. рос. *Налил [Петр] вином бокал, без малого - с кварту [и сказал]: - Отказываться по русскому обычаю от царской чаши нельзя, пить всем* [26, 298]; укр. *Воду та горілку повсюдно міряли квартами (дві пляшки), гарнцями (чотири кварта), відрами* [27].

У прошарку вимірювальної лексики виокремлюється група інтернаціоналізмів. *Миля*, як міра віддалі, застосовувалася у ряді країн до введення метричної системи. Латинська мова і у цьому випадку стала прародителькою вимірювача: Formed from Latin pl. *milia*, more commonly *millia*, used in the sense of a Roman *mile*; the proper sense is “thousands”. The older name for the Roman *mile* was *mille passus*, or *mille passum*, a thousand paces [14, 375]. На відміну від англійської мови, у слов'янських мовах на часі не вживається *сухопутна миля*, у той час як *морська миля* напрочуд міцно закріпилася у термінології судноплавства.

У когнітивній діяльності людина пізнала методи множення та поділу, що у свою чергу позначило семантичне зрушення. Значення слів *мір* і *ваги*, їх зміст залежить від дефініцій, що їм приписуються [12, 125-126]. Дефініції будуються за принципом двох ступенів. Перший ступінь дефініції вказує на те, що вимірюється (a definite measure of land, a measure of quantity, a measure of capacity, a liquid measure, etc.), а другий ступінь співвідносить слово-вимірювач з іншими одиницями термінологічної лексики [8, 44]: Пор. англ. 1 stone = 14 pounds = 6.350 kilograms; укр. *1 лан = 20 гектарів = 2000 арів = 200000 м²*; рос. *1 берковець = 10 пудів = 163,805 кг* [15]

Другим чудом вимірювальної лексики можна вважати її втрату предметного значення та набуття семи визначеної кількості. Точність і однозначність, які набувають слова-вимірювачі на другому етапі свого розвитку, є показниками процесу терміноутворення. Прерогативами терміну є його влучність, дохідливість, легке запам'ятовування та освоєння [16, 22]. Для терміну характерна співвіднесеність з точно визначеними поняттям, тяжіння до однозначності [17, с.8] та лаконічності.

Як і числівникам, вимірювальній лексиці не властиве явище синонімії, що пояснюється чіткістю її семантичних меж квантитативної лексики. Перевираження складу одних слів-вимірювачів за допомогою інших не є явищем синонімії [12, 138]. Пояснення змісту одних слів-вимірювачів за допомогою інших свідчить про взаємну експлікацію слів вимірювальної терміносистеми [8, 46]. Синонімізація є результатом детермінологізації, а не розмитості семантичних меж слів *міри* і *ваги*. Так, слова *brace*, *fathom*, *ell* раніше належали до одного дименціонального ряду, оскільки позначали «відстань, що дорівнювала довжині розкинутих убік рук». З виникненням точних еталонів вимірювання даний ряд розпадається, і лише слово

fathom функціонує у сучасній англійській мові, будучи носієм точної числової константи [12, 139].

У дистантних мовах простежується спільний генезис від нетермінологічної лексики до термінологічної, а потім знову до нетермінологічної [9, 183] (третє чудо квантитативної лексики). На виході з терміносистеми досліджувані слова під впливом лексичного оточення десемантизуються та набувають семи невизначеної квантифікації.

На етапі детермінологізації неминучим постає процес лексикалізації квантитативних сполучень, що являє собою четверте чудо вимірювальної лексики. Лексикалізація – це перетворення елемента мови або сполучення елементів у окрему повнозначну одиницю або в іншу еквівалентну йому словникову одиницю [18, 258]. Фразеологізація є одним із випадків цього процесу.

Лексикалізація і десемантизація квантитативних сполучень обумовлює появу парадигми кількісно-якісної орієнтації, до конститuentів якого належать фразеологічні одиниці з квантитативним компонентом. В умовах фразеологічного контексту зазначений компонент десемантизується, втрачає кількісне значення, а фразеологічні одиниці реалізують квалітативні та предметні значення [19, 12]. Від полісемії лексикалізацію відмежовує зсув значення як у плані змісту, так і у плані вираження, а від омонімії – наявність мотиваційних зв'язків всередині лексеми [20]. Так, у фразеологічних одиницях дистантних мов доволі чітко простежується генезис від точного до фігурального значення: Пор. англ. *to stand / stick out a mile* — бути очевидним, само собою розумітися, кидатися у вічі; англ. *Give him an inch and he'll take an ell.* — рос. *Дай ему с ноготок, запросит с локоток.* укр. *Як обступили от грамоти на аршин, то вона од тебе – на сажень.*

Лексикалізовані словосполучення зустрічаються у фольклорному просторі, у політичному дискурсі, де вони зазвичай виступають засобами гіперболізації. Тактику гіперболізації застосовують для відвернення уваги від існуючих реальних проблем або, навпаки, надання їм більшої ваги. Вона може використовуватися для того, щоб викликати резонанс у суспільстві, загострити сприйняття подій, які матимуть негативні наслідки для політичної еліти країни. В інших випадках перебільшуються конкретні дані, що наводяться в повідомленні. Функція чисел та мезуративів полягає в тому, щоб викликати в адресата певний образ, асоціації з великою кількістю чогось: *tonnes of chemical agents, deadly germs, a primitive nuclear programme and at least 20 Scud ballistic missiles* [28]. У наведеному прикладі Ірак обвинувачується у володінні хімічною зброєю та зброєю масового знищення, а мезуратив *tonnes* підкреслює досягальну кількість хімічних речовин. Підсилення значення великої кількості досягається також за допомогою прислівника-специфікатора *at least*. Гіперболізація впливає на емоції адресата, викликає почуття страху, що допомагає маніпулятору досягти своєї мети.

За межами точної терміносистеми слова-вимірювачі у процесі детермінологізації набувають фразеутворюючих потенцій. Провідну роль у фразеологізації відіграє семантика контактних слів [21, 93]. Якщо дану синтаксичну модель представити наступною формулою:

слово вимірювач + of + номінація вимірюваного,
то, підставивши складові з різним лексичним наповненням отримаємо: Пор. англ.

ells of beer- ells of dream

tons of sugar - tons of pirates

bushels of coal - bushels of letters

З огляду на синтетичність форм вираження граматичних значень у слов'янських мовах, синтаксична модель буде представлена наступною синтагмою:

слово вимірювач + номінація вимірюваного, де
номінація вимірюваного виражена іменником у родовому відмінку: Пор.

рос. *не фунт изюму*
ни пяди земли

укр.

фунт лиха
ложка дьогтю
пуд солі

Дієвість закону квантитативної атракції проявляється у моделі:

числівник + слова міри (ваги) + слова на позначення того, що вимірюється

Структурні різновиди цієї моделі позначені стабільною наявністю числівників та еталонів міри, за допомогою яких реалізується непряма лічба [8, 48]. Пор. англ. *seven fathoms deep, at five kilometres' distance, two bushels of wine*.

Характерним є широке вживання числівника, що виконує роль інтенсифікатора, у препозиції до вимірювача. Пор. укр. *Від горшка – два вершка [10 т.1, 338]. Мають і друзі Томмі Тихе житло державне, ярдів, приблизно, з п'ять [29, 198]*; рос. *Семь аршин говядины, да три фунта лент. Пять верст до небес и все лесом. За сем верст киселя хлебать. Сто пудов* (розм. – «безпомилково»).

Як показує аналіз емпіричного матеріалу, сполучення числівника з димензійальними словами є однією з типових моделей, що співвідноситься як з дискретними, так і недискретними об'єктами, пор. англ. *two bushels of coal, five spans of oxen*, укр. *п'ять аршинів тканини, два сажня дров*, рос. *три пуда соли, сем десятин земли*.

Компоненти вищезазначеної моделі знаходяться у відношенні комплементарності, доповнюють один одного, уможливають позначення квантитативних оцінок. Між числівником та словом-вимірювачем діє семантична атракція, яка у свою чергу породжує інтеграцію та взаємодію конститuentів.

Одиниці лексики пов'язані з іншими одиницями асоціативними зв'язками: парадигматичними, синтагматичними, семантичними та дериваційними. Деривація у мові може бути лексична (дериваційні відношення між словами, відношення лексичної похідності) і семантична (відношення семантичної похідності: тут діє шосте чудо вимірювальної лексики – епідигматичні креативні можливості).

Поява в системі мови нових лексичних одиниць як основного виразника об'єктивної реальності спричинена потребою позначити поняття, для розкриття змісту яких повноцінного еквівалента в мові не існує. Основні чинники появи лексичних інновацій полягають у постійних змінах суспільного життя, тому функціонування неологізмів є наслідком розвитку різних сфер людської діяльності. Окрім соціальних причин, появу лексичних одиниць стимулюють і внутрішньомовні чинники, зумовлені потребою удосконалення лексико-семантичних зв'язків системи мови. Лексична деривація притаманна також словам вимірювального характеру. У англійській мові серед дериватів виокремлюються такі іменники, що виступають на позначення денотатів вимірювання (англ. *mileage* - відстань у милях, *acreage* - площа землі в акрах) та результатів (англ. *footage* – довжина фільму або плівки у футах, метраж). Окрім форманта *-age*, доволі продуктивним у англійській мові виступає суфікс *-er*: пор. англ. *miler, spanner, footer*. Окрім суфіксації частою формою утворення нових слів виступає словоскладення: пор. англ. *milepost, acre-shot, spanwise*.

Семантичну деривацію розглядають, як певний тип інтеріорних відношень слова, що зветься епідигматикою [22]. Епідигматичне буття лексеми *mileage* виглядає наступним чином:

- 1) a distance expressed in miles;
- 2) the total number of miles that a motor vehicle has travelled;
- 3) allowance for travelling expenses, esp as a fixed rate per mile;
- 4) the number of miles a motor vehicle will travel on one gallon of fuel;
- 5) *informal* use, benefit, or service provided by something [23].

Епідигматичний аналіз дає змогу виявити парадигматичні параметри слів. Наприклад, у першому випадку лексема *mileage* входить у лексико-семантичну групу з інтегральним значенням «відстань, дистанція»: у милях, у метрах, у ярдах; у другому - *mileage* входить у парадигму з загальним значенням «пробіг»: у

кілометрах, милях; у третьому випадку номінує «гроші»: на відрядження, на проїзд, на оплату за житло; четверте значення слова *mileage* співпадає з другим; а п'яте слово номінує «користь»: користь, вигода.

Еквівалентні фразеологічні одиниці типу англ. *to measure others' corn by one's own bushel* — рос. *мерить (других) на свой аршин* демонструють спільні тенденції семантичної деривації вимірювачів: 1) «міра», 2) «засіб для вимірювання», 3) «те, що вимірюється».

Детермінологізації у значній мірі сприяє канонізація нових систем, їх стандартизація. Сьоме чудо квантитативної лексики стосується її соціалізації, нововведених парадигм, які узаконюються постановами чинних державних інститутів. З появою нових стандартів міри та ваги метазнаки минулої системи вимірювання залишають після себе слід у детермінологізованій лексиці на фразеологічних просторах, нагадуючи про сім чудес свого еволюційного становлення та функціонування.

SUMMARY

The article in question deals with seven landmarks – “seven wonders” of the developing and functioning of dimensional paradigms of distant languages. The problems of conceptualization and categorization are being analyzed in terms of modern methodology.

Key words: quantity, quantitative lexicon, measuratives, etymological sources, lexicalization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Сочинения в четырех томах. – Т. 1. – М.: Мысль, 1975. – 550 с.
2. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. - Л.: Наука, 1972. – 216 с.
3. Тошович Б. Квантитативная категоризация и категориальная квантификация / Сб. Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка – М.: Индрик, 2005. – С. 104-126.
4. Артюнова Н.Д. Проблема числа / Сб. Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка – М.: Индрик, 2005. – С. 5-21.
5. Контрастивный анализ текста: Методические рекомендации / сост. С.А. Швачко, Р.И. Цыба. – Сумы: СГПИ, 1987. – 40с.
6. Чеснокова Л.Д. Имя числительное в современном русском языке. Семантика. Грамматика. Функции. - Ростов-на-Дону, 1997. – 290 с.
7. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. - М.: Мысль, 1974. - 452 с.
8. Швачко С.О., Кобякова І.К. Вступ до мовознавства (курс лекцій). - Посібник. - Вінниця: Нова книга, 2006. - 224с.
9. Швачко С.О., Єгорова О.І. Когнітивні зони вимірювальної лексики // Вісник СумДУ. Сер.Філол.науки. - 2007. - №2. - С.179-186.
10. Словник української мови: У 11-ти т. / Ред. кол. І. К. Білодід та ін. - К.: Наук. думка, 1970-1980.
11. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hogshead>
12. Швачко С.А. Эволюция и функционирование слов-измерителей в системе английского языка (на материале слов мер и веса): Дис.... канд. филол. наук.- Киев, 1971.- 202с.
13. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982 – 2006.
14. An Etymological Dictionary of the English Language by W.W.Skeat. - Oxford at the Clarendon Press, 1958. - 780 p.
15. Метролог. Конвертер історичних одиниць виміру. Версія 1.0. - Прямая адреса завантаження: <http://www.myslenedrevo.com.ua/download/metrologinst.exe>.
16. Лотге Д.С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. – М.-Л.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1941. – 24с.
17. Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы // Учеб. для вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 175с.
18. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. Ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685с.

19. Медвідь О.М. Системно-функціональні особливості квантитативних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 — Х.: Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2001. — 18 с.
20. Москвичева С.А. К определению лексикализации. (Лексикализация ЛСВ имени существительного в процессе формальной дифференциации лексико-семантических вариантов) // Материалы международной научной конференции «Изменяющийся языковой мир». – Пермь: Пермский гос. университет, 2001. – Интернет-публикация: <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0139&th=yes&lang=rus>
21. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 204с.
22. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). - М.: Наука, 1973. - 280 с.
23. Электронный словарь АBBYY Lingvo 12: Collins English Dictionary. 8th Edition first published in 2006 © HarperCollins Publishers 1979, 1986, 1991, 1994, 1998, 2000, 2003, 2005, 2006. - АBBYY Software, 2006.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix (Book 5). - Large Print Press, 2005. – 1232 p.
25. Собко В.М. Матвіївська затока. – К.: Радянський письменник, 1963. - 381 с.
26. Толстой А.Н. Петр первый. – Фрунзе: Кыргызстан, 1972. – 763с.
27. Скрипник Г. Народні знання //Ілюстрований етнографічний словник «Українська минувшина». – Интернет-публікація: <http://etno.us.org.ua/mynuvshyna/r21.html>
28. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article832565.ece>
29. Бажан М.П. Роки: вибрані поезії. – К.: Держлітвидав, 1957. – 337с.

Надійшла до редакції 12 грудня 2007 р.